

ЗАКОН І ХАОС (грец. νόμος — звичай, закон; χάινω — розверзаюся) — філософські категорії, що дозволяють фіксувати єдність таких суперечливих сторін **буття**, як повторюваність, стійкість, регулярність, істотність, необхідність, упорядкованість, загальність — з одного боку, і випадковість, непередбачення, безладність, іррегулярність, неістотність, нестійкість — з другого. Категорія «З.» формувалася у контексті уявлень про організуючі функції людини, держави та юрид. норм, перенесення цих уявлень (найчастіше під час становлення політ. системи суспільства) на світ. універсум у вигляді ідеї надлюд. впорядкувал. сили (дао в Стародав. Китаї, *логос* Геракліта, нус Анаксагора в Стародав. Греції, регулятивна роль напівміфол. богів). Світ. порядок і люд. долю розглядали як результат дії цієї сили. У Новий час з'явилося поняття «З. природи». Філософи і природознавці тлумачили його по-різному: як причину та форму речей, рухів і властивостей (Р. Бекон, Р. Декарт); як фіксацію стійких та однознач. відношень у природі (закони І. Ньютона); як необхідні, істотні зв'язки між явищами, перш за все механічними (франц. матеріалісти 18 ст.); як об'єктивні, необхідні, всезаг. відношення (Л. Фюрбах). Г. Гегель розглядав З. як надіндивід. ідеал. принцип розгортання абсолют. духу. **Марксизм** прагнув довести наявність об'єктив. З. не тільки у природі, а й у суспільстві, розглядаючи історію суспільства як «природно-істор. процес». У гносеол. плані З. зіставляли та інколи ототожнювали з аксіомами (Г. Галілей), **гіпотезами** (М. Коперник, Й. Кеплер), принципами і правилами, пізніше — з теорією, моделлю, рідше — з причинністю (**детермінізмом**), гармонією (красою), визначеністю, структурою, метою.

Неопозитивізм розглядав З. як зв'язок переживань суб'єкта, апіорні вимоги для дослідника, які дозволяють йому вивчати дійсність (Л. Вітгенштайн). У фальсифікаціонізмі К. Поппера З. редуковані до гіпотез.

Категорія «Х.» виникла на ґрунті міфол. уявлень про неупорядковану першопотенцію світу, яка сполучає у собі можливість універсал. породження й поглинання. У 20 ст. Х. розглядали не тільки як причину порушення порядку, а також як джерело його виникнення (порядок — форма буття Х.). Після бурхливих дискусій щодо сутності квант. механіки, динам. і статист. З. між «детерміністами» та «індетерміністами» стало очевидним, що З. і Х. завжди перебувають у єдності. Характеристика З. як незмінних, універсальних, всесвітніх є перебільшенням, пов'язаним з їх невинуватеною субстанціалізацією. Оскільки З. реалізується не тільки через необхідні, а й випадкові та хаотичні явища, він виступає не як фатал. примусова сила, а як тенденція, «динам. Х.». Ідею невіддільності З. і Х. зроблено в неліній. фізиці, **синергетиці** (І. Пригожин), культурології (аналіз співвідношення визначеності й невизначеності в культурогенезі), соц.-політ. дослідж. (проблема поєднання держави і громадян. суспільства, примусу та свободи), у розвитку постмодерніст. тенденцій (поняття «хаосмосу», **«деконструкції»**). У сучас. метафізиці тотальності (тоталогії) тему співвідношення З. і Х. трансформовано в уявлення про співвідношення причин і умов (причинно-кондиціонал. самодетермінацію), онтики та онтології, генерології й парсики. Форму цього співвідношення розглядають як розгортання єдності різноманітностей (тотальності) та її повноти.

В. В. Кизима

Бібліографічний опис:

Закон і хаос / В. В. Кизима // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2010. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-14664>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).